

ВИСВІТЛЕННЯ АРХЕОЛОГІЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ У ЦЕНТРАЛЬНИХ НАУКОВИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

Праця присвячена узагальненню інформації щодо висвітлення результатів археологічних досліджень на території Хмельницької області в центральних часописах у галузі археології Радянської України.

Ключові слова: Хмельницька область, археологія, часопис, радянська Україна, УСРР, УРСР.

Частина 1. Археологія Хмельниччини в «Хроніці археології та мистецтва»

У 1930-1931 рр. у Києві за редакцією учениці Ф. Вовка Валерії Козловської під грифом Всеукраїнського археологічного комітету ВУАН було видано три номери часопису «Хроніка археології та мистецтва». Тираж зведеного числа 4-5 «Хроніки», що побачив світ у 1933 р., одразу ж був повністю знищений як наслідок більшовицьких чисток «ворожих» ідей в українській науковій думці [1]. Часопис, зокрема, містив короткі (1-9 сторінок) повідомлення про археологічні дослідження на території Радянської України, у тому числі в межах сучасної Хмельниччини.

Перший номер часопису містив два повідомлення, що стосуються області. Так, С. Гамченко інформував про проведені рятивні розкопки під його керівництвом курганного могильника доби бронзи на залізничній станції у м. Полонне [2]. А К. Кржемінський – про виявлення і обстеження ним поселення трипільської культури в ур. Татариськи біля Кам'янець-Подільської фортеці [3].

У другому номері часопису, у статті С. Магури «Випадкові знахідки за р. 1927», зокрема, йшлося про таке. «Селянин с. Кутки Шепетівської округи, Сергій Задворний 15/IV 1927 р. орав на горбу в полі, але камінь почав зачіпати за леміша. Задворний задумавсь викинути каменя, обкопав його та вивалив. Копав далі і відкопав ще чотири камені, а біля них збоку 3 горщики; один маленький – з півночі, а 2 – з заходу. Більший з них був накритий покришкою. Селянин думав, що це гроші та й покликав брата. Відкрили горщик; покришка розпалась, а в горщику побачили кістки. Решта горщиків теж порозпадалися, коли до них доторкнулися. Яму викопано в пояс завглибшки. Місце, де викопано горщики – недалеко від річки «Корчик» [4, с. 51-52]. Очевидно, селянин тоді натрапив на тілопальний могильник перших століть нової ери. Також у другому номері часопису опубліковано рецензію професора О. Федоровського на одну з головних праць Є. Сіцінського «Нариси з історії Поділля», де відомий подільський краєзнавець досить вдало і докладно, як для свого часу, описав давню історію та археологію краю [6].

Третій випуск «Хроніки» містив повідомлення академіка О. Новицького про дослідження загоном фахівців 1931 р. замку Острозьких у м. Старокостянтинів. Це були перші історико-архітектурні дослідження Старокостянтинівського замку. В ході досліджень, зокрема, було здійснено шурфування, зроблено 15 креслень, 9 замальовок і багато світлин [5]. Значення цих робіт для з'ясування різних аспектів забудови замкового комплексу складно переоцінити, зважаючи на серйозні його пошкодження, що сталися з того часу.

Список використаних джерел та літератури

1. Білокінь С. Перший том «Українського музею» [Електронний ресурс] // <http://www.s-bilokin.name/Culture/UkrMuzej.html>
2. Гамченко С. Могильний некропіль біля ст. Полонного на Волині // Хроніка археології та мистецтва (Хр.АМ). Ч. 1. / За редакцією Валерії Козловської. – К., 1930. – С. 27-31.
3. Кржемінський К. Пам'ятки трипільської культури біля м. Кам'янець-Подільського // Хр.АМ. Ч. 1. / За редакцією Валерії Козловської. – К., 1930. – С. 68.
4. Магура С. Випадкові знахідки за р. 1927 // Хр.АМ. Ч. 2. / За редакцією Валерії Козловської. – К., 1930. – С. 49-57.
5. Новицький О. Звідомлення за досліди замка-фортеці кол. кн. Острозьких у Старокостянтиніві р. 1930 // Хр.АМ. Ч. 3. / За редакцією Валерії Козловської. – К., 1931. – С. 67-68.
6. Федоровський О. Евтим Сіцінський. Нариси з історії Поділля. Частина I. 72 стор. 48 малюнків + 1 мапа. У Вінниці 1927 р. [Рецензія] // Хр.АМ. Ч. 2. / За редакцією Валерії Козловської. – К., 1930. – С. 93-94.

Частина 2. Археологія Хмельниччини в «Археологічних пам'ятках УРСР»

З 1949 по 1963 рр. у видавництві АН УРСР вийшло 13 томів збірника під загальною назвою «Археологічні пам'ятки УРСР», де публікували праці про польові дослідження, що проводили у республіці починаючи з першого післявоєнного 1945 р. Ці студії були різні за формою і обсягом: від повідомлень до невеликих статей і монографій, досить часто ілюстровані. У п'яти томах часопису є студії, що стосуються пам'яток території Хмельницької області. Розглянемо їх нижче.

У 1945 р. на Середньому Дністрі на ділянці від Смотрича до Студениці працювала спільна розвідувальна експедиція Ленінградського відділення ІМК СРСР та ІА АН УРСР за участю П.П. Єфименка, М.Я. Рудинського (лівобережжя Дністра у трикутнику Сокіл-Китайгород-Студениця) і С.М. Бібікова (правобережжя Дністра). Основні результати роботи експедиції, що зосередила увагу на виявленні та вивченні пам'яток кам'яної доби, висвітлені у повідомленнях С.М. Бібікова [3] і М.Я. Рудинського [7]. На лівобережжі вагомі результати були тоді отримані на стоянках біля Сокола, Китайгорода і Колачковець. Наступного, 1946 року експедиція продовжила свою діяльність, передусім розкопками в околицях с. Лука Врублівецька. Найвідомішими результатами роботи експедиції стали перші знахідки знарядь доби раннього палеоліту (ашельської індустрії) у середній течії Дністра, котрі описав у своєму повідомленні керівник одного з її загонів П.Й. Борисковський [4]. Стаціонарно у прибережній смузі села на площі понад 200 м² також були досліджені культурні нашарування доби неоліту, енеоліту, I – початку II тис. н. е. Розкопки тут продовжували в 1947-1948 рр. Крім стаціонарних досліджень біля Луки Врублівецької, експедиція проводила і розвідкові, унаслідок чого була виявлена низка об'єктів археології на обох берегах Дністра [2; 6; 8]. Разом з тим у 1945 р. неподалік Луки Врублівецької вивчався один з насипів курганного могильника раннього залізного віку. У 1949-1951 рр. експедицією ІА АН УРСР під керівництвом І.Г. Шовкопляса тут було розкопано ще сім курганів, а за 3 км від могильника, у 1951 р., частково розкопували синхронне йому поселення. Про ці роботи інформують повідомлення керівника експедиції [9-10].

Крім невеликих розкопок на місці виявлення язичницького святилища у с. Іванківці Новоушицького району, розвідковий загін Середньодністрянської експедиції ІА АН УРСР восени 1951 р. провів обстеження околиць названого села і сусідніх з ним сіл на півдні району. Результатом стало виявлення кількох об'єктів археології різних історичних епох, про що розповідає повідомлення М.Ю. Брайчевського [5].

Південноподільська експедиція 1945 р. на основі ІВ ІМК АН СРСР, й очолювана М.І. Артамоновим, працювала головню на території Вінничини. Але обстежила також кілька городищ у Хмельницькому Подністров'ї – біля сіл Маціорськ, Рудківці, Глибівка й Гарячинці на Новоушиччині [1].

Отже, розглянутий часопис висвітлював археологічні дослідження виключно подністровської частини Хмельницької (тоді Кам'янець-Подільської) області, на якій і була зосереджена увага археологів різних наукових організацій СРСР у перші післявоєнні роки.

Список використаних джерел та літератури

1. Артамонов М. Південноподільська експедиція // Археологічні пам'ятки УРСР (АП УРСР). – Т. I. – К., 1949. – С. 257-261.
2. Бібіков С. Дотрипільське поселення Лука-Врублівецька на Середньому Дністрі // АП УРСР. – Т. II. – К., 1949. – С. 226-242.
3. Бібіков С. Верхньопалеолітичні знаходища на Середньому Подністров'ї // АП УРСР. – Т. II. – К., 1949. – С. 292-298.
4. Борисковський П. Роботи в галузі вивчення палеоліту на Середньому Дністрі в 1946 р. // АП УРСР. – Т. II. – К., 1949. – С. 315-322.
5. Брайчевський М.Ю. Археологічна розвідка в Новоушицькому районі, Хмельницької області // АП УРСР. – Т. V. – К., 1955. – С. 176-178.
6. Роботи трипільської експедиції в Луці-Врублівецькій у 1947-1948 рр. (Автор не вказ.) // АП УРСР. – Т. IV. – К., 1952. – С. 187-188.
7. Рудинський М. З матеріалів Дністрянської експедиції 1945 р. // АП УРСР. – Т. II. – К., 1949. – С. 299-308.
8. Тиханова М. Розкопки верхніх горизонтів поселення в с. Лука-Врублівецька // АП УРСР. – Т. I. – К., 1949. – С. 177-182.
9. Шовкопляс І.Г. Курганний могильник передскіфського часу на Середньому Дністрі // АП УРСР. – Т. IV. – К., 1952. – С. 5-10.
10. Шовкопляс І.Г. Середньодністровська експедиція 1949-1951 рр. // АП УРСР. – Т. VI. – К., 1956. – С. 29-37.

Частина 3. Археологія Хмельниччини у «Кратких сообщениях Института археологии»

У 1952-1962 рр. у видавництві АН УРСР вийшло 12 випусків збірника «Краткие сообщения Института археологии», де у вигляді повідомлень обсягом 1-5 сторінок публікувалися головні результати польових досліджень в Україні. Серед цих публікацій декілька присвячені дослідженням на території сучасної Хмельниччини, точніше – її придністровської частини. Повідомлення часопису містять також важливі теоретичні міркування з різних питань давньої історії, що стосуються території Поділля. Так, упродовж кількох років вагомі дослідження у зазначений період проводили археологи спільної експедиції ПМК АН СРСР та ІА АН УРСР на різношарових пам'ятках у районі сіл Лука Врублівецька та Устя на Дністрі. Інформуванню про їх результати присвячені повідомлення С.М. Бібікова (ознайомив з ходом робіт по вивченню трипільських нашарувань) [1; 2], М.О. Тиханової (зосередила увагу на старожитностях черняхівської культури) [4; 5], І.Г. Шовкопляса (розглянув результати досліджень курганів раннього залізного віку) [7]. У с. Іванківці неподалік Дністра у 1951 р. експедицією ІА АН УРСР були проведені розвідкові розкопки на місці виявлення групи язичницьких ідолів. У ході досліджень було встановлено, що виявлені артефакти становлять собою залишки святилища середини I тис. н. е., що обслуговувало населення виявленого біля нього ранньослов'янського поселення. Про це йдеться у повідомленні М.Ю. Брайчевського і В.Й. Довженка [3]. Стоянки Кам'яної доби Студениця I і Сокіл I, що в числі інших розвідково досліджували у післявоєнний час на Дністрі, згадуються у повідомленні О.П. Черниша [6].

Список використаних джерел та літератури

1. Бибилов С.Н. Исследование трипольских памятников на Среднем Поднестровье // КСИА. – К., 1955. – Вып. 4. – С. 138-139.
2. Бибилов С.Н. Трипольские поселения в окрестностях Луки-Врублевцевой // КСИА. – К., 1956. – Вып. 6. – С. 13-17.
3. Брайчевский М.Ю., Довженко В.И. Древнеславянское святилище в с. Иванковцы на Поднестровье // КСИА. – К., 1953. – Вып. 2. – С. 23.
4. Тиханова М.А. Археологические памятники Среднего Поднестровья в первой половине I тысячелетия н.э. // Краткие сообщения Института археологии (КСИА). – К., 1953. – Вып. 2. – С. 15-19.
5. Тиханова М.А. Поселение культуры Полей Погребений в Луке-Врублевцевой, Хмельницкой области // КСИА. – К., 1955. – Вып. 4. – С. 45-46.
6. Черныш А.П. Исследования позднепалеолитических стоянок Среднего Поднестровья // КСИА. – К., 1955. – Вып. 4. – С. 159-160.
7. Шовкопляс И.Г. Курганный могильник предскифского времени на Среднем Днестре // КСИА. – К., 1953. – Вып. 2. – С. 41-42.

Частина 4. Археологія Хмельниччини в «Археологических исследованиях на Украине»

Протягом 1967-1972 рр. у Києві були видані 4 випуски збірника «Археологические исследования на Украине». У виданні вміщувалися повідомлення (обсягом переважно 1,5-3 сторінки, зрідка додавалися ілюстрації) про головні результати експедиційних робіт як науковців Інституту археології АН УРСР, так і інших організацій та закладів республіки. Перші три випуски були російськомовними, четвертий – україномовний. У всіх випусках збірника можна знайти й інформацію про дослідження на Хмельниччині.

У першому випуску викладач Кам'янець-Подільського педінституту І.С. Винокур у своєму повідомленні інформував про роботу слов'янського загону Подільської експедиції за 1966 р. Зокрема, йшлося про розкопки на території області черняхівських, ранньослов'янських і давньоруських об'єктів у селах Ружичанка, Бережанка, містах Городок і Кам'янець-Подільський, а також про розчистку пізньофеодального палацового комплексу у Бакоті [2]. У наступному випуску збірника за співавторства І.С. Винокура і працівника Хмельницького обласного краєзнавчого музею О.М. Приходнюка були опубліковані основні результати робіт слов'янського загону Подільської експедиції у 1967 р. Тоді під їх керівництвом проводили стаціонарні дослідження черняхівського могильника у Рідкодубах, могильника доби бронзи й ранньослов'янського селища біля Городка, а також – розвідки в околицях сіл Устя, Бакота і Стара Ущиця [3].

Дуже важливими для вивчення давнього минулого Хмельниччини були тривалі розкопки Подільською археологічною експедицією Державного історичного музею УРСР під керівництвом Т.Г. Мовші багатощарового поселення на околиці с. Жванець на Дністрі. Зокрема, там були уперше на території СРСР виявлені залишки пізньотрипільських гончарних горнів двошарової конструкції. Тамара Григорівна опублікувала результати своїх досліджень у трьох випусках видання [9-11].

У роки виходу збірника особлива увага археологів була спрямована на територію майбутнього Дністровського водосховища, що планували створити після спорудження Могилів-Подільської ГЕС. У зоні затоплення проводили численні розвідкові та рятівні стаціонарні археологічні дослідження. Про них коротко розповідається у повідомленнях часопису. Так, лише у 1968 р. на ділянці від споруджуваної греблі до гирла р. Смотрич на обох берегах Дністра експедицією ІА АН УРСР у складі В.Й. Довженка, А.Т. Сміленко, М.П. Кучери, І.С. Винокура і О.М. Приходнюка були виявлені понад 110 давніх місцезнаходжень (1/3 з них трипільські, 38 слов'янські). Багато місцезнаходжень мали по кілька культурних нашарувань [1; 6]. На деяких місцезнаходженнях здійснювали шурфування. Окреме повідомлення в третьому випуску часопису було присвячене невеликим розкопкам у 1968 р. ранньослов'янського селища, черняхівського могильника й слов'яноноруського городища в с. Устя [4]. Головно про результати стаціонарних досліджень у 1969 р. експедицією Кам'янець-Подільського пединституту багаточислового поселення в ур. На Клину у Бакоті йдеться у повідомленні І.С. Винокура [5]. 1969 р. слов'янський загін Середньодністровської експедиції ІА АН УРСР у складі В.Й. Довженка, О.М. Приходнюка, С.П. Пачкової, Б.О. Тимошука та Г.М. Хотюна завершив розвідувальні роботи в зоні затоплення Дністровським водосховищем, що були розпочаті у 1968 р. Протягом сезону на обох берегах Дністра було обстежено 42 пункти. Невеликі розкопки були закладені на ранньослов'янському поселенні в ур. Острови поблизу с. Сокіл, продовжувалося також вивчення городища в с. Устя. Інформація про це відображена у повідомленні В.Й. Довженка і О.М. Приходнюка [7]. Біля с. Студениця у 1969 р. загін Середньодністровської експедиції під керівництвом Р.О. Юри проводив також розвідкові розкопки залишків кам'яної фортеці XVII ст., про що є відповідне повідомлення у часописі [14]. Водосховище у 1980-х рр. кардинально змінило ландшафт долини Дністра, отже, проведені рятівні дослідження до певної міри зберегли для науки надзвичайно цінну інформацію про її заселення у давні часи.

Висвітленню основних результатів архітектурно-археологічних досліджень на території Кам'янець-Подільського замку в 1968 і 1969 рр. присвячені повідомлення Є.М. Пламеницької. Архітектор, зокрема, зробила висновок, що внаслідок розкопок вдалося виявити залишки Малої башти, згаданої в опису замку під 1544 р. Загальна площа, відкрита розкопками, становила 200 м² [12-13]. Слов'яноноруські городища, пізньосередньовічні замки і замчища на Поділлі, зокрема Хмельницькому (у Кам'янці-Подільському, Меджибожі, Пилявцях) у жовтні 1969 р. розвідково обстежували працівники Інституту археології АН УРСР, про це зазначається у повідомленні «Обстеження городищ і замчищ на Поділлі» [8].

Протягом 1968-1969 рр. у складі Подільської об'єднаної експедиції діяв археологічний загін Хмельницького краєзнавчого музею під керівництвом В.І. Якубовського. Він досліджував добре збережені залишки давньоруського міста на околиці с. Городище у Побужжі, про що є повідомлення у четвертому випуску часопису [15].

Отже, в розглянутому часописі вміщено досить багато (15) повідомлень про археологічні студії на Хмельниччині, усі вони приурочені території Поділля, увага акцентована на пам'ятках долини Дністра.

Список використаних джерел та літератури

1. Бибигов С.Н., Збеневич В.Г. Археологические разведки в зоне затопления Могилев-Подольской ГЭС // Археологические исследования на Украине (АИУ) в 1968 г. – К., 1971. – С. 73-77.
2. Винокур И.С. О работе славянского отряда Подольской экспедиции в 1966 г. // АИУ в 1965-1966 гг. – К.: Наукова думка, 1967. – С. 163-165.
3. Винокур И.С., Приходнюк О.М. Работы славянского отряда Каменец-Подольского пединститута // АИУ в 1967 г. – К.: Наукова думка, 1968. – С. 176-181.
4. Винокур И.С., Приходнюк О.М., Сміленко А.Т. Исследования славянских памятников в Устье на Среднем Днестре // АИУ в 1968 г. – К., 1971. – С. 218-222.
5. Винокур И.С. Работы слов'янського загону Кам'янець-Подільського пединституту // Археологічні дослідження на Україні (АДУ) в 1969 р. Випуск IV. – К., 1972. – С. 241-244.
6. Довженко В.И., Приходнюк О.М. Разведки славянского отряда в зоне Могилев-Подольской ГЭС // АИУ в 1968 г. – К., 1971. – С. 77-80.
7. Довженко В.Й., Приходнюк О.М. Работы слов'янського загону Середньодністровської експедиції // АДУ в 1969 р. Випуск IV. – К., 1972. – С. 372-376.
8. Кучера М.П., Юра Р.О. Обстеження городищ і замчищ на Поділлі // АДУ в 1969 р. Випуск IV. – К., 1972. – С. 382-386.
9. Мовша Т.Г. Раскопки трипольского поселения в с. Жванец // АИУ в 1967 г. – К.: Наукова думка, 1968. – С. 95-97.

10. Мовша Т.Г. Раскопки трипольского поселения в с. Жванець // АИУ в 1968 г. – К., 1971. – С. 124-127.
11. Мовша Т.Г. Розкопки багатощарового поселення в с. Жванець // АДУ в 1969 р. Випуск IV. – К., 1972. – С. 83-85.
12. Пламеницкая Е.М. Из исследований Каменец-Подольской крепости // АИУ в 1968 г. – К., 1971. – С. 260-266.
13. Пламеницька Є.М. Дослідження Кам'янець-Подільського замку в 1969 році // АДУ в 1969 р. Випуск IV. – К., 1972. – С. 298-303.
14. Юра Р.О. Дослідження Студеницької фортеці // АДУ в 1969 р. Випуск IV. – К., 1972. – С. 303-307.
15. Якубовський В.І. Розкопки на Північному Поділлі // АДУ в 1969 р. Випуск IV. – К., 1972. – С. 307-312.

Частина 5. Археологія Хмельниччини у часопису «Археологія» (1947-1991)

Починаючи з 1947 р. у Києві під грифом Інституту археології АН УРСР (у пострадянський час – Інституту археології НАНУ) видається часопис «Археологія». Зберігаючи свою назву, протягом радянського періоду свого існування часопис зазнав три суттєві трансформації. До 1970 р. включно він мав формат наукового збірника, який переважно виходив щороку, по 1-2 томи на рік, однак в окремі роки не виходив зовсім. Загалом за цей час вийшло 24 томи, що нумерувалися латинськими цифрами послідовно. З 1971 й до 1988 р. включно часопис нумерувався послідовно арабськими літерами, у цей період вийшли 64 його номери. Кожен номер видавався раз на квартал. З 1989 р. часопис остаточно набув формату наукового журналу, виходить щоквартально, щорічно виходять його 1-4 випуски. Розглянемо нижче публікації часопису, де висвітлювалася археологія Хмельниччини.

Вже у першому томі збірника, у статті М.Я. Рудинського, де він проаналізував Пушкарівське палеолітичне місцезнаходження на Десні, задля порівняння вміщено таблиці-ілюстрації археологічного матеріалу з місцезнаходжень Кам'яної доби біля Калачківців, Сокола та Китайгорода на Дністрі, неподалік Кам'янець-Подільського [38, табл. IV-XI]. В.К. П'ясецький у своїй статті описав відкриту ним верхньопалеолітичну стоянку на р. Горині біля м. Славути. Крім поверхневого збору матеріалу, на стоянці було закладено два шурфи [37]. Мезолітичні знахідки на р. Горині, зокрема у межах Хмельниччини, біля м. Нетішин і с. Кривин Славутського району, були схарактеризовані А.П. Савчуком [39, с. 54-56].

Кілька статей «Археології» були приурочені об'єктам трипільської культури в межах Хмельниччини. Так, Т.Г. Мовша опублікувала три статті про досліджувані нею у 1960-х рр. трипільські старожитності в с. Цвіклівці Кам'янець-Подільського району. Серед них такі рідкісні, як ритуальне поховання, житло-майстерня і скарб прикрас (зокрема 68 мідних виробів), захований у глиняній посудині [22-24]. У статті О.Г. Колеснікова було подано загальну характеристику відкритих Середньодністровською новобудовною експедицією трипільських поселень середнього етапу розвитку культури, зокрема у межах Хмельниччини [19]. Про нові знахідки на трипільських поселеннях у Кам'янець-Подільському районі йдеться у статті І.С. Винокура і М.С. Борковського [8].

У часопису висвітлювалися також старожитності доби бронзи і раннього залізного віку на території області. Так, О.М. Приходнюк опублікував посудину культури кулястих амфор, випадково знайдену 1958 р. у мегалітичному похованні біля с. Завокк Летичівського району [31]. В.К. П'ясецький описав результати невеликих розкопок житла на виявленому ним у 1967 р. поселенні тшинецької культури біля м. Славути [36]. Зольники білогрудівської культури на р. Горині під Славутою розкопували 1973 р., про що розповідається у праці С.С. Березанської та В.К. П'ясецького [3]. В узагальнюючій статті «Пам'ятки Милоградської культури в басейні р. Горинь», І.К. Свешніков згадав, зокрема, і місцезнаходження біля с. Михнів Ізяславського району Хмельниччини [40, с. 77].

Ознайомленню про результати досліджень курганів могильника ранньоскіфського часу біля с. Лука Врублівецька на Кам'яничині в 1949-1950 рр. була приурочена об'ємна стаття І.Г. Шовкопляса в співавторстві з Є.В. Максимовим [45]. Публікації випадкових цікавих знахідок зі зруйнованого кургану скіфського часу біля с. Панівці Кам'янець-Подільського району присвячене повідомлення І.С. Винокура та Г.М. Хотюна [9]. У повідомленні П.А. Горішнього розповідається про випадкову знахідку бронзових вудил ранньоскіфського періоду біля с. Теремці Кам'янець-Подільського району [13]. Аналізу технологічних прийомів обробки поверхні кераміки скіфського часу на матеріалах півдня Хмельниччини (Рудковецького городища й поселення Велика Слобідка) на основі експериментальних даних приурочена праця І.І. Щегельського [46]. А.Ф. Гуцал в узагальнюючій статті ознайомив з новими пам'ятками раннього залізного віку й виявленим на них археологічним матеріалом, що були відкриті унаслідок розвідок 1968-1969 рр. у районі майбутнього Дністровського водосховища на півдні області [14].

Низка публікацій в «Археології» присвячена висвітленню результатів досліджень перших століть нової ери і ранньослов'янського часу на території Хмельницької області. Першою з них стала праця Е.А. Симановича, що стосувалася стаціонарних археологічних робіт на черняхівському поселенні в с. Лука Врублівецька Кам'янець-Подільського району [41]. Власне, з повоєнних розкопок цього поселення і почалося ґрунтовне вивчення старожитностей черняхівської культури на Поділлі. Три статті часопису приурочені публікації матеріалів розкопок експедицією ІА АН УРСР під керівництвом Д.Н. Козака поселення Велика Слобідка на Дністрі [16-18]. Залізні вироби з поселення черняхівської культури біля с. Теремці на Дністрі спеціально вивчали методами металографічного та технологічного аналізу, про що розповідає окрема стаття часопису [2]. У статті О.І. Журка спеціально проаналізовані черняхівські житла на Середньому Дністрі [15]. Черняхівські пам'ятки північних районів області вивчалися і, відповідно, висвітлювалися в періодиці значно слабше. Тому лише у статті В.К. Воляника можна знайти короткий опис матеріалів з частково досліджених 1975 р. поселення і могильника біля с. Воробіївка Полонського району [12, с. 58-59]. У статті про язичницьку символіку в орнаментиці черняхівської культури І.С. Винокур широко використав археологічні матеріали з території Хмельницької області [6]. Такі матеріали були використані також при написанні статті про монументальну язичницьку скульптуру слов'ян [10]. Повідомлення С.П. Пачкової стосується знахідки урнового поховання пізньолатенського часу в с. Гринчук на Дністрі [25]. Наслідком ґрунтовних досліджень ранньослов'янських старожитностей Поділля (переважно у межах Хмельницької області) стала монографія О.М. Приходнюка «Слов'яни на Поділлі (VI-VII ст. н. е.)», на котру в «Археології» вийшла рецензія В.В. Ауліха [1]. Сам же О.М. Приходнюк опублікував в «радянський період» часопису дві статті з зазначеної тематики – в одній характеризувалось ранньослов'янське житло Поділля [32], в іншій – матеріали з розкопок 1974-1977 рр. поселення V-VII ст. біля с. Каветчина Кам'янець-Подільського району [35].

Питання археології Давньої Русі в межах Хмельниччини неодноразово порушувалися на сторінках часопису. Так, спробу історичної реконструкції середньовічних торгівельних шляхів Східної Волині, зокрема на археологічних матеріалах, здійснив К.І. Терещук [43]. У статті О.Р. Тищенко з проблематики борисоглібської дрібної пластики згадується знахідка на городищі літописного Каліуса Новоушицького району [44, с. 49]. Г.О. Піскова детально схарактеризувала скарби ювелірних виробів, виявлені при розкопках лєнінградською експедицією під керівництвом М.К. Каргера давньоруського городища біля м. Шепетівка [29]. А Г.О. Вознесенська підсумувала технологічні особливості виробництва жнивварських знарядь праці з цього городища [11]. Досліджені у 1974-1979 рр. експедицією Л.В. Вакуленко і О.М. Приходнюка давньоруські об'єкти на багат шарових поселеннях в околицях с. Сокіл на Дністрі схарактеризувала О.Л. Вільшанська [5]. У 1973 р. Волино-Подільський загін ІА АН УРСР на чолі з М.П. Кучерою за участі працівників Житомирського (В.О. Місяць) і Хмельницького (М.Й. Ягодзинський) обласних краєзнавчих музеїв обстежив низку городищ з давньоруським культурним шаром в Житомирській, Хмельницькій і Тернопільській областях. Науковим підсумком цих розвідок стала стаття «Дослідження городищ на Волині й Поділлі» [20]. Три статті часопису приурочені публікації матеріалів розкопок 1974-1976 рр. експедицією ІА АН УРСР під керівництвом С.П. Пачкової давньоруської фортеці XII-XIII ст. біля с. Гринчук на Дністрі. Особливо детально були проаналізовані керамічний матеріал і залізообробне ремесло колишніх жителів городища [26-28]. Короткий опис низки давньоруських поселень, виявлених і обстежених унаслідок розвідок 1968-1969 рр. у районі запланованого Дністровського водосховища, зустрінемо в окремій публікації О.М. Приходнюка [34]. Розкопки 1969-1970 рр. давньоруського городища біля с. Городище Деражнянського району, проведені В.І. Якубовським, зокрема увінчалися знахідкою унікального скарбу ювелірних виробів. Саме городище його дослідник пов'язав із залишками літописного Божьска – одного з центрів Болохівської землі [47].

Археологія козацького часу на території Хмельницької області знайшла своє відображення лише в одній об'ємній та інформативній статті Є.М. Пламеницької, приуроченій Кам'янець-Подільському замку [30].

Декілька праць у часопису знайомлять з результатами розвідок і розкопок різночасових археологічних об'єктів на Хмельниччині. Так, у статті П.Й. Борисковського є короткий опис різночасових об'єктів, виявлених протягом 1946-1948 рр. Середньодністровською експедицією у південних районах області [4, с. 118-124]. Про проведені у Городоцькому і Кам'янець-Подільському районах рятівні розкопки різних археологічних об'єктів інформував у своєму повідомленні І.С. Винокур [7]. Спеціальна публікація приурочена охоронним розкопкам багат шарового поселення біля с. Коськів Шепетівського району на р. Хоморі [42]. Про 27 відкритих місцезнаходжень старожитностей різного періоду унаслідок проведеної археологічної розвідки у верхів'ях р. Случ (від с. Остропіль Хмельницької області до с. Колодяжин Житомирської області) інформує праця С.А. Липка [21]. Автор ще однієї публікації про археологічну розвід-

ку вздовж берегів Случі (1965 р., між селами Григорівка та Коржівка Старокостянтинівського району) – О.М. Приходнюк. Тоді було виявлено й обстежено 23 місцезнаходження старожитностей різного періоду [33]. В.І. Якубовським разом з членами Хмельницької обласної екскурсійно-туристської станції було здійснено дві значні маршрутні розвідки по річках Хмельниччини. Перша була проведена 1972 р. на півночі області, уздовж р. Хомора, на ділянці від с. Ліщани Ізяславського району до м. Першотравенськ (Житомирська область). Унаслідок було обстежено 38 різночасових археологічних місцезнаходжень [49]. Друга розвідка проведена 1975 р. у центральній частині області по р. Бужок від с. Копачівка Волочиського району до смт Меджибіж Летичівського району, в результаті чого було зафіксовано 51 місцезнаходження археологічних об'єктів різних епох [48].

Підсумуємо. У радянський період виходу в світ часопису «Археологія» на його сторінках найбільше висвітлювалися археологічні старожитності подністровської частини Хмельниччини, передусім у межах Кам'янець-Подільського району. Найбільше уваги приділено пам'яткам трипільської, черняхівської, ранньослов'янської та давньоруської археологічних культур. Майже не висвітлювалися старожитності постдавньоруського періоду.

Список використаних джерел та літератури

1. Ауліх В.В. «О.М. Приходнюк. Слов'яни на Поділлі (VI-VII ст. н. е.). К., 1975» [Рецензія] // Археологія. – 1979. – №29. – С. 111-112.
2. Баран В.Д., Гопак В.Д. Залізні вироби з поселення черняхівської культури поблизу с. Теремці у Придністров'ї // Археологія. – 1986. – №55. – С. 68-75.
3. Березанська С.С., П'ясецький В.К. Зольники білогрудівського типу на р. Горині під Славутою // Археологія. – 1978. – №27. – С. 48-55.
4. Борисковський П.Й. Деякі доповнення до археологічної карти Середньої Наддністрянщини // Археологія. – 1950. – Т. IV. – С. 117-131.
5. Вільшанська О.Л. Дослідження давньоруських об'єктів на околицях с. Сокіл на Середньому Дністрі // Археологія. – 1988. – №61. – С. 85-90.
6. Винокур І.С. Деякі язичницькі символи в орнаменті пам'яток черняхівської культури // Археологія. – 1970. – Т. XXIII. – С. 108-119.
7. Винокур І.С. Охоронні розкопки на Поділлі // Археологія. – 1973. – №8. – С. 117.
8. Винокур І.С., Борковський М.С. Нові знахідки на трипільських поселеннях Подністров'я // Археологія. – 1973. – №12. – С. 58-61.
9. Винокур І.С., Хотюн Г.М. Скіфський амулет // Археологія. – 1965. – Т. XIX. – С. 118-121.
10. Винокур І.С., Забашта Р.В. Монументальна скульптура слов'ян // Археологія. – 1989. – №1. – С. 65-77.
11. Вознесенська Г.О. Технологія виробництва жнивварських знарядь праці із стародавнього Ізяславля // Археологія. – 1989. – №3. – С. 95-105.
12. Воляник В.К. Пам'ятки черняхівської культури на Волині // Археологія. – 1979. – №29. – С. 54-61.
13. Горішній П.А. Бронзові вудила з с. Теремці // Археологія. – 1978. – №27. – С. 55-57.
14. Гуцал А.Ф. Нові пам'ятки раннього залізного віку в середньому Подністров'ї (розвідки 1968-1969 рр.) // Археологія. – 1979. – №31. – С. 65-75.
15. Журко О.І. Черняхівські житла на Середньому Дністрі // Археологія. – 1982. – №38. – С. 36-43.
16. Козак Д.Н., Журко О.І. Поселення поблизу с. Велика Слобідка пізньоримського часу в Середньому Подністров'ї // Археологія. – 1983. – №43. – С. 62-71.
17. Козак Д.Н., Мегей В.П. Слов'янське поселення Велика Слобода-І на Середньому Дністрі // Археологія. – 1987. – №59. – С. 60-67.
18. Козак Д.Н. Поселення першої чверті I тис. н. е. поблизу с. Велика Слобідка на Середньому Дністрі // Археологія. – 1988. – №62. – С. 52-59.
19. Колесніков О.Г. Нові поселення середнього Трипільля в Подністров'ї // Археологія. – 1985. – №49. – С. 49-52.
20. Кучера М.П. Дослідження городищ на Волині й Поділлі // Археологія. – 1979. – №29. – С. 62-72.
21. Липко С.А. Старожитності верхів'я р. Случ (матеріали до археологічної карти) // Археологія. – 1982. – №41. – С. 83-90.
22. Мовша Т.Г. Трипільське поховання в с. Цвіклівці // Археологія. – 1964. – Т. XVI. – С. 213-222.
23. Мовша Т.Г. Скарб прикрас з пізньотрипільського поселення в с. Цвіклівці // Археологія. – 1965. – Т. XVIII. – С. 161-170.

24. Мовша Т.Г. Пізньотрипільське житло-майстерня в с. Цвіклівці // Археологія. – 1970. – Т. XXIII. – С. 129-141.
25. Пачкова С.П. Урнове поховання в с. Гринчук на Середньому Дністрі // Археологія. – 1979. – №29. – С. 113-114.
26. Пачкова С.П. Давньоруське городище Гринчук на Дністрі // Археологія. – 1979. – №32. – С. 78-96.
27. Пачкова С.П., Гопак В.Д. Залізообробне ремесло на городищі Гринчук // Археологія. – 1981. – №36. – С. 54-66.
28. Пачкова С.П., Петрашенко В.О. Вивчення кераміки давньоруського городища біля с. Гринчук // Археологія. – 1982. – №39. – С. 51-63.
29. Піскова Г.О. Скарби стародавнього Ізяславля // Археологія. – 1988. – №61. – С. 16-35.
30. Пламеницька Є.М. Дослідження Кам'янець-Подільського замку // Археологія. – 1975. – №16. – С. 14-36.
31. Приходнюк О.М. Мегалітична куляста амфора з с. Завокв Хмельницької області // Археологія. – 1970. – Т. XXIII. – С. 206-207.
32. Приходнюк О.М. Ранньослов'янське житло на Поділлі // Археологія. – 1971. – №3. – С. 26-37.
33. Приходнюк О.М. Археологічна розвідка в верхів'ях р. Случ // Археологія. – 1974. – №13. – С. 79-84.
34. Приходнюк О.М. Давньоруські пам'ятки Середнього Подністров'я (розвідки 1968-1969 рр.) // Археологія. – 1977. – №22. – С. 99-106.
35. Приходнюк О.М. Формування слов'янських старожитностей раннього середньовіччя в Середньому Подністров'ї // Археологія. – 1983. – №42. – С. 16-28.
36. П'ясецький В.К. Нові пам'ятки тцінецької культури в Хмельницькій і Житомирській областях // Археологія. – 1973. – №11. – С. 69-72.
37. П'ясецький В.К. Верхньопалеолітична стоянка Славута // Археологія. – 1974. – №14. – С. 46-49.
38. Рудинський М. Пушкарівський палеолітичний постій і його місце в українському палеоліті // Археологія. – 1947. – Т. I. – С. 7-22.
39. Савчук А.П. Мезолітичні знахідки на Горині // Археологія. – 1979. – №30. – С. 51-57.
40. Свешников І.К. Пам'ятки Милоградської культури в басейні р. Горинь // Археологія. – 1971. – №2. – С. 68-80.
41. Симанович Е.А. Про культуру полів поховань на Поділлі (в зв'язку з розкопками в с. Луці-Врублівецькій) // Археологія. – 1951. – Т. V. – С. 105-115.
42. Терещук К.І., Терещук Л.К. Багатошарове поселення в Хмельницькій області // Археологія. – 1985. – №49. – С. 90-93.
43. Терещук К.І. Середньовічні торговельні шляхи Східної Волині // Археологія. – 1986. – №54. – С. 77-85.
44. Тищенко О.Р. Дрібна пластика з зображеннями Бориса і Гліба // Археологія. – 1984. – №46. – С. 44-56.
45. Шовкопляс І.Г., Максимов Є.В. Дослідження курганного могильника передскіфського часу на Середньому Дністрі // Археологія. – 1952. – Т. VII. – С. 89-109.
46. Щегельський І.І. Техніка обробки керамічного посуду VII ст. до н. е. – II ст. н. е. в Середньому Подністров'ї // Археологія. – 1986. – №54. – С. 13-26.
47. Якубовський В.І. Давньоруський скарб з с. Городище Хмельницької області // Археологія. – 1975. – №16. – С. 87-104.
48. Якубовський В.І. Археологічна розвідка басейну р. Бужок на Хмельниччині // Археологія. – 1982. – №38. – С. 103-109.
49. Якубовський В.І. Слов'янські старожитності на Хмельниччині // Археологія. – 1984. – №46. – С. 90-95.